

Anna Ricci-Tumidajska

Konserwacja sztandarów powstań śląskich i sztandarów cechowych

Ochrona Zabytków 31/1 (120), 66-69

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONSERWACJA SZTANDARÓW POWSTAŃ ŚLĄSKICH I SZTANDARÓW CECHOWYCH

W muzeach w Chorzowie i Tarnowskich Górach znajduje się interesujący zbiór sztandarów powstań śląskich. Wiele z nich nie ma specjalnej wartości artystycznej, bezsprzeczna jednak jest ich wartość historyczna. Szczególnie wzruszający jest fakt, że zdołano je przechować w okresie okupacji hitlerowskiej i dotwały aż do naszych czasów.

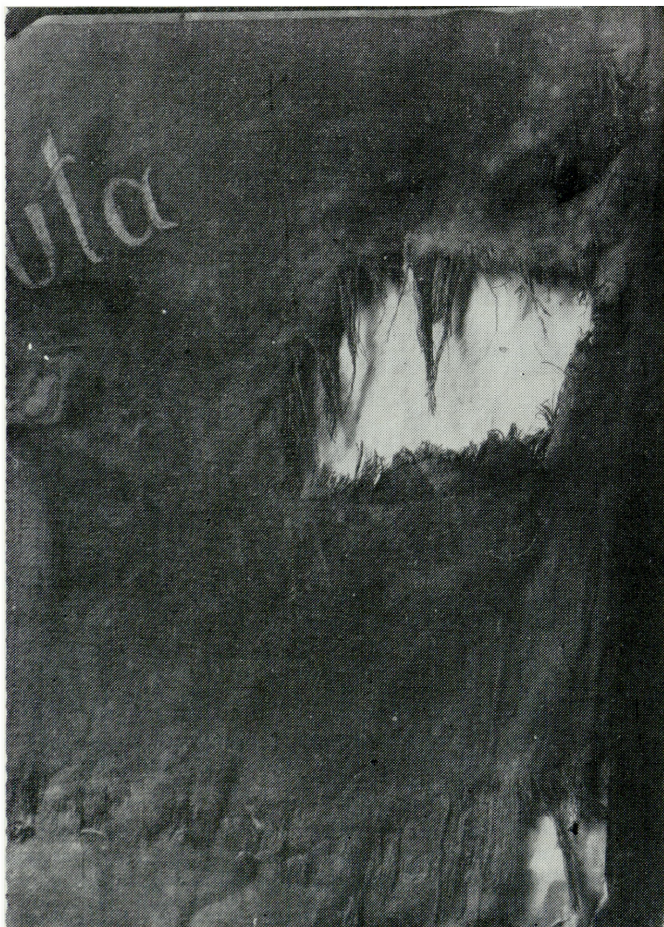
Sztandary te składają się na ogół z dwu osobnych części o formie kwadratu lub prostokąta. Obszyte są z trzech stron frędzlami, do czwartej strony przymocowane są kółka, które zaczepia się o drzewiec. Wykonane są z bardzo różnych materiałów — począwszy od zwykłej satyny, atłasu bawełnianego lub płótna, poprzez atlas wzorzysty o ciekawych wzorach roślinnych, aż do przetykanego złotą nicią.

Środkową partię sztandarów zajmuje zwykle z jednej strony godło państwowe, tj. Orzeł Biały, z drugiej — Matka Boska z Dzieciątkiem. Wokół biegnie na ogół napis nazwy kopalni lub pełna nazwa cechu, data powstania sztandaru itp. Postaci lub literonictwo często są ładnie wyhaftowane, przeważnie haftem atlasowym, który daje duże możliwości przy cieniowaniu twarzy po-

staci i szat. Litery haftowane są najczęściej złotymi lub srebrnymi niciami, haftem płaskim, ale w wielu wypadkach zastosowano też haft wypukły, który nadaje literonictwu charakter płaskorzeźby. Czasami jedna strona sztandaru skomponowana jest na wzór orderu *Virtuti Militari*.

W okresie wojny sztandary te były przechowywane w najrozmaitszy sposób i w najrozmaitszych miejscach, co stało się powodem powstania nie dających się niekiedy usunąć uszkodzeń. Np. sztandar „Rada Ludowa na miasto Królewska Huta 1918 r.” dotknięty został zniszczeniami powstałymi przez pleśń. Sztandar ten, o wymiarach 149 × 127 cm, wykonany jest z tkaniny bawełnianej (satyny) koloru czerwonego. Na środku znajduje się dwustronnie malowany olejną farbą orzeł i z jednej strony napis. W okresie okupacji hitlerowskiej sztandar został zakopany w ziemi. Po odkopaniu okazało się, że cała jego powierzchnia została zniszczona przez pleśń. W dolnej partii wystąpiły drobne gęste splekania na całej szerokości tkaniny, w prawym dolnym rogu — duży ubytek tkaniny i bardzo duże osłabienie włókna wokół ubytku, w prawym górnym rogu — też dość duży

A

B

1. Sztandar „Rada Ludowa na miasto Królewska Huta 1918 r.”: A — fragment sztandaru przed konserwacją, B — sztandar po konserwacji (fot. W. Gottwald)

1. The Banner of the „People's Council of the Town of Królewska Huta, 1918”: A — a fragment of the banner before the conservation, B — the banner after conservation

A

B

2. Sztandar „Związek Powst. Śląsk. Grupa Chropaczów”: A — przed konserwacją, B — po konserwacji (fot. A. Wierzbą)
 2. The Banner of the „Union of Silesian Insurgents, Chropaczów Group”: A — before conservation, B — after conservation.

ubytek, a na całej powierzchni — plamki powstałe na skutek działania pleśni i zbutwienia włókien. W czasie przechowywania sztandar był złożony, co spowodowało wyraźnie widoczne załamania oraz duże osłabienie tkaniny na zgięciach powstałych przez złożenie. Widoczne było także popękanie farby olejnej na malaturze. W miejscach złożenia farba skruszyła się i odpadła.

Przystępując do zabiegów konserwatorskich przy tym sztandarze, przede wszystkim oczyszczono go mechanicznie z kurzu, brudu, resztek ziemi, piasku i pleśni, następnie przepłukano w wodzie destylowanej. Po oczyszczeniu tkaninę zdublowano na podkładzie z batystu, uprzednio ufarbowanego na odpowiedni kolor. Podobnie ufarbowano nici jedwabiu naturalnego, którymi przyczepiono tkaninę do podkładu. Dublowano techniką „za igłą”. Z lewej strony pozostawiono odkrytą część sztandar z malowanym orłem. Przy konserwacji nie usuwano żadnych pozostałych strzępów starego materiału, wszystkie zostały zachowane i zabezpieczone przez staranne ich połączenie z batystem. Miejsca osłabione przez działanie pleśni lub zagrożone zabezpieczono przez połączenie ich jedwabnymi nićmi z tkaniną dublującą. Malatura olejna (orzeł i napis) została z obu stron sztandar zabezpieczona przed kruszeniem się i łuszczeniem.

Podobnie przebiegała konserwacja sztandarów powstałych śląskich grupy Chropaczów. Sztandar ten, o wymiarach 67×80 cm, wykonany jest z tkaniny bawełnianej. Na jednej stronie znajduje się wyhaftowany wizerunek Matki Boskiej i napis „Nie damy ziemi skąd nasz ród” (strona ta była bardzo silnie zniszczona), na drugiej — napis „Związek Powst. Śląsk. Grupa Chropaczów” (poważnie

zniszczona dolna partia). Prawie na całej powierzchni sztandar zachowały się tylko resztki satyny i nici, które w zasadzie przyczepione były tylko w miejscach, gdzie znajdował się haft wypukły, wykonany srebrnymi nićmi. Poodpruwane też były tasiemki. Przy wcześniejszym niewłaściwym praniu lub czyszczeniu podkład płócienny zbiegł się, na skutek czego powierzchnia sztandar uległa pofałdowaniu i pomarszczeniu.

Sztandar oczyszczono z kurzu i brudu przy użyciu środków piorących bezalkalicznych. Następnie uprzednio ufarbowany podkład batystowy podłożono w miejscach ubytku i dokładnie zdublowano nitką jedwabną. Wszystkie resztki starego materiału przyczepiono i zabezpieczono. Haft oraz odpadające metalowe tasiemki zostały również zabezpieczone.

Jednym z ciekawszych przykładów konserwacji sztandarów cechowych były prace wykonane w latach 1973—1974 przy sztandarze pochodzącym z muzeum w Częstochowie. Był to sztandar cechu majstrów krawieckich w Częstochowie, o wymiarach 152×210 cm, wykonany z tkaniny brokatowej.

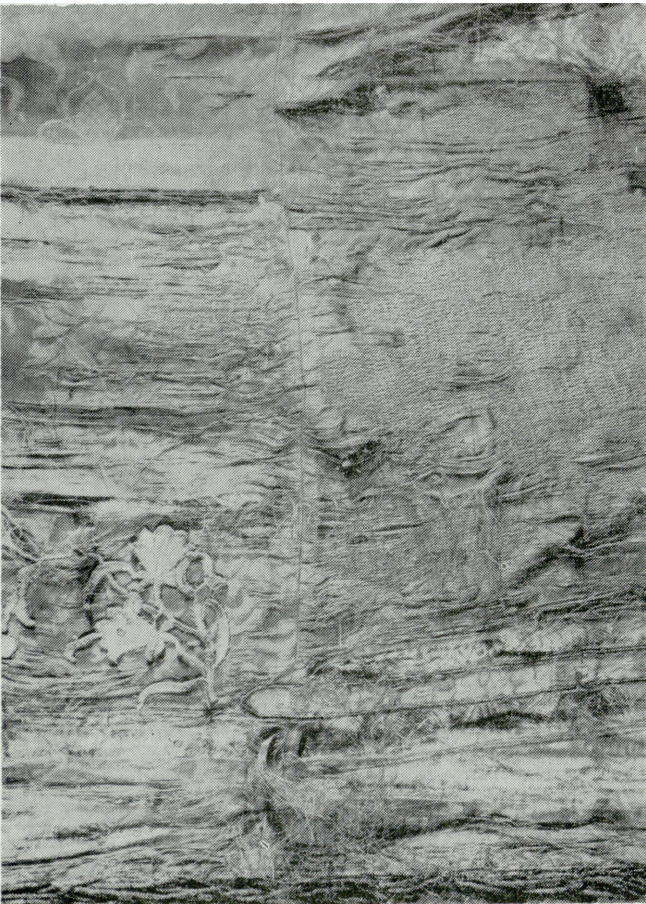
Strona kremowa brokatu wzorzystego, przetykana złotą nitką, okazała się bardzo zniszczona i popękana. W środkowej partii znajduje się wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem i napis „Pod Twoją Obronę uciekamy się”, z trzech stron postaci i na narożnikach — aplikacja i haft o motywach roślinnych, w tle — liczne plamy różowe, powstałe zapewne przez niewłaściwe pranie lub może sztandar uległ niegdyś zawilgoceniu. Strona amarantowa brokat wzorzystego o motywach roślinnych również była bardzo zniszczona, szczególnie pas szerokości 47 cm, znajdujący się w lewej części (partia ta była kiedyś w nie-

A

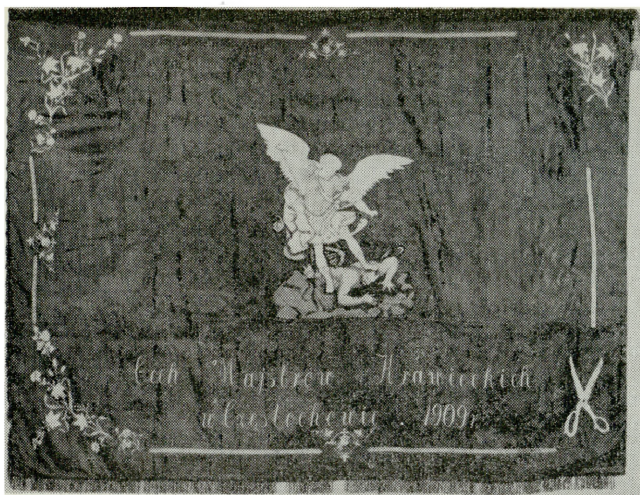
C

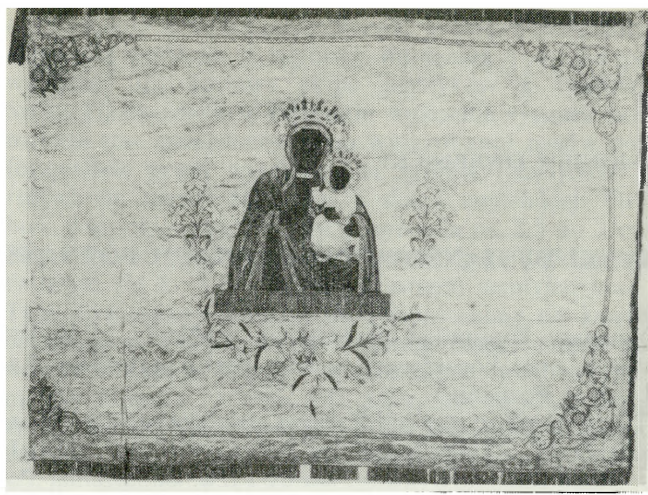
B

D

E

F

3. Sztandar „Cech Majstrów Krawieckich w Częstochowie 1909 r.”: A, B — fragmenty sztandaru przed konserwacją, C, D — fragmenty sztandaru po konserwacji, E, F — obie strony sztandaru po konserwacji (fot. St. Michta)

3. The Banner of the „Tailors' Guild in Częstochowa, 1909”: A, B — fragments of the banner before conservation, C, D — fragments of the banner after conservation, E, F — both sides of the banner after conservation

fachowy sposób naprawiana, tj. poprzesywana gęstym i drobnym ściegiem maszynowym). Na tej stronie, na środku znajduje się postać archanioła i napis „Cech Majstrów Krawieckich w Częstochowie 1909 r.”.

Sztandar po rozpruciu dokładnie oczyszczono z kurzu i brudu; zacieków na jasnej stronie niestety nie udało się usunąć. Następnie pod obydwie części sztandaru podłożono ufarbowany na odpowiedni kolor batyst jako podkład do dublowania. Wszystkie stare naprawy usunięto przez wyprucie gęstej siatki ściegu maszynowego. Była to praca bardzo mozolna, ponieważ wymagała koncentracji uwagi, aby przy usuwaniu gęstego ściegu nie zniszczyć nitek osnowy i wątku. Następnie poszczególne części sztandaru zdublowano cienką nitką jedwabną do podkładu. Po stronie jasnej, w której brokat miał wzór tkany nitką złotą, musiano zastosować technikę dublowania nitką kładzioną. Pozwoliło to na dokładne przyczepienie wszystkich kruszących się i bardzo zniszczonych nitek złotych. Po stronie amarantowej miejsca

mniej zniszczone dublowano techniką „za igłą”, natomiast bardziej zniszczone — techniką „nitki kładzionej”. Przy rozpruwaniu obydwu części sztandaru w początkowej fazie konserwacji haft i aplikacje zostały odprute, ponieważ zszyte były na wylot przez obydwie strony sztandaru. W związku z tym musiano wszystkie aplikacje i hafty ponownie przyszyć do podkładu. Następnie wypełniono partie haftów archanioła i Matki Boskiej z Dzieciątkiem malowane na płótnie farbą olejną, uzupełniono też ubytki farby. Na zakończenie prac obydwie części sztandaru połączono oraz przyczepiono poprzednio oczyszczone złote frędzle, okalające sztandar z trzech stron.¹

mgr Anna Ricci-Tumidajska
Konserwator tkanin

¹ Konserwację wszystkich wymienionych sztandarów wykonała autorka niniejszego komunikatu.

CONSERVATION OF THE BANNERS OF SILESIAN INSURGENTS AND GUILDS

The method is described of conservation of the banners of Silesian insurgents and guilds, preserved at the museums in Chorzów and Tarnowskie Góry. The banners usually consist of w separate parts put together. They are fringed on three sides, the fourth being provided with ringlets. In the central part there is usually the state emblem and, on the other side, an image of the Virgin Mary with the Infant Jesus. Around it there is an inscription giving the name of the mine or guild, the date of foundation of the banner, etc. The figures in the images and the letters of the inscription are often embroidered. During the Second World War the banners

discussed were being hidden from the Nazis and preserved under improper conditions. Hence the need for their conservation. The author describes in greater detail her work on conservation of the said banners. Its first stage consisted in clearing the banner concerned of dust, dirt, rubbish, particles of earth and mould, the non-alcalic washing agents having been used for the purpose. Then the fabric of the banner was doubled with a layer of another, adequately dyed material. All the preserved fragments of the old fabric were secured against further decay and laid on doubling fabric. Oil paintings was protected from peeling off and crumbling.